

Романюк С. З.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
та методики початкової світи
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасна система початкової освіти в Україні, відповідно до викликів суспільства XXI століття, втілених у Концепції «Нова українська школа», перебуває в процесі активного реформування. Модернізаційні зміни охопили всі сфери її функціонування і зумовили докорінне оновлення змісту, форм, методів, технологій, засобів організації та здійснення освітнього процесу, його побудову на засадах компетентісно-інтегративного підходу, формування психологічно безпечного середовища, впровадження особистісно орієнтованої моделі освіти та принципів педагогіки партнерства, залучення до педагогічної взаємодії батьків учнів та інших партнерів.

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей і наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей й потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Для досягнення цієї мети визнано необхідним оновлення змісту освіти, який повинен враховувати не лише те, що зараз дітям цікаво і що їх захоплює, а й відповідально спроектувати їх подальший поступ, який передбачає отримання обов'язкових і очікуваних результатів, адже саме за досягнутими результатами можна буде оцінити, чи відбулися суттєві якісні зміни в системі початкової освіти. За цих умов вчителі початкових класів повинні розрізняти процес і результати навчання, а учні вчать поступово розрізняти знання про факти, явища і знання про способи дій, тобто йдеться про діяльнісно-результатний підхід до організації освітнього процесу. Відповідно виникає необхідність переосмислення відбору змісту початкової освіти, забезпечення його наближеності до потреб молодших школярів, узгодження складності і обсягу навчального матеріалу із прогнозованими результатами.

Діяльнісний підхід в освіті означає організацію та управління цілеспрямованою навчально-виховною діяльністю учня в загальному контексті його життєдіяльності – спрямованості інтересів, життєвих планів, ціннісних орієнтацій, розуміння сенсу навчання і виховання, особистісного досвіду в інтересах становлення суб'єктності учня.

Суть виховання, з точки зору діяльнісного підходу, полягає в тому, що в центрі уваги стоїть не просто діяльність, а спільна діяльність учнів з учителем, спрямована на реалізацію спільно вироблених цілей і завдань.

Діяльнісний підхід у початковій освіті передбачає спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів, застосування теоретичних знань на практиці, формування у них здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і особистісну самореалізацію.

Отже, у початковій школі відбуваються суттєві зміни у структурі, змісті, програмах, підручниках і нова організація освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі, з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3-4 класи) [2, с.24].

Зазначимо, що різні аспекти інтеграції в початковій освіті досліджували вітчизняні науковці Н.Бібік, Б.Будний, М.Вашуленко, О.Данилюк, М.Іванчук, В.Ільченко, І.Козловська, Л.Кочина, В.Тименко та інші. Ці дослідники розглядають інтеграцію як провідний дидактичний принцип, що загалом визначає організацію освітніх систем.

Водночас розробники Державного стандарту початкової освіти виходили з того, що побудова змісту освіти на інтегративній основі допоможе молодшим школярам цілісно сприймати навколишній світ, оволодіти здатністю перенесення набутих умінь у нові життєво важливі ситуації, а процесу навчання уникнути дублювання змісту підручників з різних предметів. Тому інтегративно-компетентнісний підхід визнано провідним у реалізації завдань Типових освітніх програм початкової школи (2018, 2019), розроблених творчими колективами під керівництвом О. Савченко та Р. Шияна.

Результати дослідження засвідчують, що автори концепції Нової української школи при тлумаченні поняття «інтеграція» посилаються на дослідження американського педагога Дж. Гіббоне, а також вітчизняних учених Н. Антонова, Н. Костюка, І. Козловську, С. Архангельського та інших і трактують його як поєднання частини систем; природне протиставлення поняттю «диференціація» (процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання, який проявляється через єдність із протилежним йому процесом розчленування, розмежування, диференціації); процес взаємодії елементів, що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між цими елементами, в результаті якого формується інтегрований об'єкт (цілісна система); процес і результат створення нерозривно зв'язаного, єдиного; взаємозв'язок змісту, методів і форм навчання; цілісний освітній процес; різноманітні зв'язки між структурними компонентами педагогічної системи.

Вивчення наукової літератури дає підстави стверджувати, що на сьогодні єдине тлумачення поняття «інтеграція» відсутнє. Тому вчені, педагогіки-практики використовують як суміжні такі терміни:

- інтегративний - означає процес, в якому реалізуються зовнішня і внутрішня, змістова і процесуальна складові інтеграції;

- інтеграційний - це характеристика процесу, який реалізується за допомогою інтегративних засобів;

- інтегрування - процес знаходження цілості за елементами;

- інтегрувати - поетапно доповнювати задану систему елементами.

Сучасні дослідники цього процесу переконливо доводять (наші спостереження це також підтверджують), що інтеграція в початковій освіті – це зміна вихідних елементів (практичне застосування в життєвих ситуаціях). Такі висновки є концептуальними для визначення складової інтегративного підходу в початковій освіті, інтеграції змісту освіти. Прогнозований результат інтегративного підходу – цілісні знання різних рівнів – цілісність знань про дійсність; про природу з тієї чи іншої освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми.

Саме тому у Державному стандарті початкової освіти окреслено такі провідні напрями: реалізація ідеї інтеграції; дослідницький підхід до формування умінь; конструювання знань, а не їх відтворення; організація пошуку інформації з різних джерел; розвиток критичного мислення, творчості тощо.

Варто зазначити, що в педагогічній науці розрізняють горизонтальне та вертикальне інтегрування. Під горизонтальним інтегруванням вчені розуміють поширений спосіб об'єднання низки предметів подібного змісту; під вертикальним – об'єднання матеріалу, який повторюється в різні роки навчання, на різних рівнях складності, об'єднання з певної навчальної теми. Таким чином інтегративний підхід сприяє виробленню якісно нового типу знань, що знаходить вираження в загальнонаукових поняттях, підходах, категоріях. Наприклад, у початковому курсі навчання мови вертикальна інтеграція використовується за принципом «знайомство по дотичній», тобто застосовується прийом доповнення. Даний вид інтегрування навчального матеріалу за основними мовними поняттями впроваджується здебільшого у 2-4 класах, оскільки дає змогу інтенсифікувати процес засвоєння навчального матеріалу. Так, для повноцінного засвоєння учнями теми «Будова слова» (2 клас за освітньою програмою Р. Шияна) на уроках української мови достатньо використовувати вправи з творення слів, побудовані на зразках, і вправи з формування вмінь вести активні спостереження за мовою, за словотворчими процесами (білка – білченя, заєць – зайчиха – зайченя, качка – каченя тощо).

Внутрішньопредметна /вертикальна інтеграція у 1-2 класах передбачає пропедевтику мовної освіти (елемент випереджувального навчання), тобто ознайомлення з основними мовними (фундаментальними) поняттями предмета, які будуть вивчатися в наступних класах. Водночас варто відзначити, що ущільнення мовного матеріалу у більші блоки зрештою веде до зміни структури змісту початкового курсу навчання мови, яка органічно спирається на принципи мовної спрямованості. Для такої інтеграції характерна спіральна структура, що ґрунтується на принципах концентричності.

Вивчення досліджень сучасних вітчизняних науковців засвідчило, що, згідно з компетентнісним підходом у початковій освіті, інтеграція – це системний процес взаємодії двох і більше систем з метою створення нової, яка набуває цілком інших властивостей для засвоєння необхідних практичних знань і навичок критичного оцінювання життєвих ситуацій.

Формуванню цих умінь і навичок молодших школярів, як показує аналіз освітніх реалій сучасної початкової школи, у значній мірі сприяє горизонтальне інтегрування навчальних предметів (читання, письмо, музичне та образотворче мистецтво, математика, природознавство та ін.), тобто поєднання блоків знань з різних предметів, підпорядкованих одній темі з метою уточнення картини світу, реалій, в яких живуть молодші школярі. Такий вид інтеграції доцільно використовувати при проведенні інтегрованих уроків.

Дослідники і педагоги-практики схиляються до думки, що для реалізації міжпредметних зв'язків у зміст уроку необхідно включити запитання і завдання з інших предметів. Досвід переконує, що такі завдання мають додаткове значення, оскільки вони є короткочасними елементами уроку, але їх використання сприяє більш глибокому сприйняттю й осмисленню понять, які вивчаються.

Необхідно наголосити, що міжпредметна інтеграція суттєво збагачує внутрішньопредметну. Деталізуючи міжпредметну інтеграцію, вважаємо за потрібне звернути увагу на два її рівні:

а) здійснення інтеграції на основі узагальнення структурних елементів змісту освіти, а також узагальнення понять, цілей, концепцій у викладанні окремих розділів навчальних програм. На цьому рівні інтеграції у змісті навчальних предметів необхідно виділяти диференційовану частину (базову, притаманну тільки конкретному предмету) та інтегровану, яка може стати структурним елементом інших предметів;

б) дидактичний синтез, який здійснюється як на рівні змісту, так і на рівні прийомів, методів, форм проведення навчальних занять.

Аналіз теоретичних напрацювань вітчизняної педагогічної науки і практичного досвіду дає підстави стверджувати, що систему початкового

навчання як інтеграцію найвищого ступеня слід розглядати у трьох значеннях: як мету (створення цілісного уявлення про навколишній світ); як засіб (знаходження спільної основи для створення платформи зближення предметних знань); як результат (розвиток здобувачів освіти). Забезпечити ці складові можливо при розробленні та впровадженні інтегрованих курсів. Прикладом такої інтеграції є курс «Українська мова» (навчання грамоти) в 1 класі. Однак упровадження широкої інтеграції – по 7-8 годин на тиждень у 1 класі, з яких 2 години української мови, може загрожувати втратою часу на формування важливих для першокласників навичок: читацької, писемної грамотності, роботи з дитячою книжкою, розвитку мовлення учнів.

У початковій школі, за нашими спостереженнями, доцільно проводити уроки з інтеграції змісту щонайбільше з двох-трьох предметів.

До основних предметів/напрямів, які доцільно поєднувати, належать:

- близькі природничі й гуманітарні науки: математика, мова й історія;
- різні природничі науки;
- теоретичні (фундаментальні) й прикладні науки;
- природничі науки з гуманітарними;
- природничі і суспільні науки;
- іноземні мови та їх культурне середовище.

Завдяки такому підходу до навчання учні формують цілісну картину за змістом вертикальної теми. Точки дотику різних навчальних предметів мають важливе моральне значення, допомагають формуванню світогляду учня, його позитивного ставлення до навколишнього світу, природи, суспільства, самого себе.

Важливо й те, що інтегровані уроки в початковій школі дають можливість підготувати учнів до раціонально й емоційно усвідомленої потреби міркувати й висловлювати свої думки на запропоновану тему. Діти мають можливість застосовувати при цьому накопичені знання, життєвий досвід, робити власні, нехай незначні, але дуже необхідні кожній дитині, умовиводи і пошукові відкриття [1, с.32].

Дослідники проблем застосування компетентісно-інтегративного підходу в організації освітнього процесу в сучасній початковій школі виокремлюють такі методичні принципи, які забезпечують інтегрування знань з різних предметів у межах однієї теми, одного уроку:

- активний характер навчання; опанування нової теми має стати активним процесом, який забезпечить органічне поєднання всіх видів діяльності молодших школярів;

- постійний взаємозв'язок теоретичних відомостей (знань) з їх застосуванням; знання у системі навчання є не самоціллю, а важливим засобом

формування, вираження й удосконалення думки;

- знання, уміння й навички, у тому числі читання, переказ прочитаного треба розглядати як умову і компонент розвивального навчання.

У той же час необхідно наголосити (на цьому акцентують увагу і науковці, і педагоги-практики), що інтегроване навчання за невмілого поєднання елементів навчальної програми в початковій школі може негативно позначитися на якості освіти. Широка «радикальна» інтеграція - «усього з усім» (усіх галузей) може призвести до порушення вимог щодо функціональної грамотності учнів (читати, писати, здійснювати математичні операції); надлишковості змісту навчання за рахунок залучення інформації з різних галузей; випадкового поєднання одиниць змісту без урахування програмових вимог кожної з галузевих складових, що інтегруються; мозаїчного способу реалізації міжпредметного змісту на уроці без об'єднувальної мети й орієнтації на інтегрований результат (поговорили, почитали, пописали, розв'язали вираз, задачу, погрались тощо), що теж не має нічого спільного з ідеєю системного викладу змісту та взаємозв'язку компонентів.

Крім того, застосування інтегративного підходу до організації освітнього процесу в початковій школі зумовило появу ще одного виду інтеграції – міжпредметно-діяльнісної, тобто поєднання на уроці різних видів діяльності: рухової діяльності, арт-терапії (малювання, слухання музики, спів, танцювальні елементи); елементів театральної діяльності (учень виконує задану роль); евристичної (поєднання видів художнього руху, мовлення і музики); вивчення правил у пісні; кінестетичної діяльності (показ тілом «живої» літери, складання «живих» складів, слів); тактильної діяльності (обведення вказівним пальцем літери) тощо.

Важливо зацентувати на тому, що, не зважаючи на дискусійність у теорії та практиці початкового навчання думки щодо можливостей інтегрування, цей процес знаходить дедалі більше прихильників у колах науковців і вчителів-практиків. Причинами такого інтересу до інтеграції є необхідність усунути перевантаження дітей, скоротити кількість навчальних годин протягом тижня, вивільнити час для предметів розвивально-виховного спрямування.

Таким чином, аналіз наукової літератури з проблем упровадження компетентнісно-інтегративного підходу в початковій школі, змісту Типових освітніх програм та методичних рекомендацій щодо їх практичної реалізації дає підстави для таких висновків:

- процес інтегрування змісту різних освітніх галузей в окремі інтегровані курси в дидактиці початкової школи мало вивчений і потребує експериментальних досліджень;

- доцільним є використання внутрішніх і міжпредметних зв'язків у нав-

чанні, що може слугувати передумовою інтегрованого навчання в основній школі, але називати це інтеграцією освітніх галузей не можна;

- необхідно розробити якісні інтегровані програми та підручники, в основу яких буде покладена інтеграція;

- треба апробувати експериментально інтегровані курси, аналізуючи результати, визначаючи переваги й недоліки з метою їх усунення;

- без усталеної методики початкового навчання на засадах інтеграції важко забезпечити ефективність інтеграційних процесів у початковій школі.

Отже, здійснений аналіз теорії і практики реформування початкової освіти дає підстави стверджувати, що нова українська школа – це школа компетентностей XXI століття, школа для життя. Тому подальші пошуки доцільно зосередити на можливостях інтегративного підходу у їх формуванні, на вивченні й узагальненні досвіду інтеграції змісту навчальних предметів у сучасній початковій школі.

Список використаних джерел

1. Кірик М., Данилова Л. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник. Львів: Світ, 2019. 136 с. с.20
2. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Бібик Н. М. Київ: ТОВ «Видавничийдім «Плеяди», 2017. 206 с.

Русакова О. В.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
м. Коломия, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА СПЕЦІАЛЬНОСТІ 013 ПОЧАТКОВА ОСВІТА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ПРАКТИКУМОМ

Відповідно до «Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Державному вищому навчальному закладі «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (від 24 липня 2015 року) самостійна робота студента є «основним засобом засвоєння навчального матеріалу у вільний від аудиторних занять час» [3, с. 10]. Самостійна робота передбачає опрацювання навчального матеріалу, виконання індивідуальних завдань та науково-дослідної роботи, що визначено силабусом, робочою навчальною програмою кожної дисципліни та